

20-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ӘЛЕМ МУЗЫКАСЫНЫҢ ТАРИХЫ, 1-БӨЛІМ

Шығыс Еуропаның халықтық музыкасы

Дәрістің мақсаты: британдық фольклористиканың даму сатылары мен эволюциясы туралы әңгімелеу.

Кембридж жинағының құрастырушысы Филипп Болманның айтуынша, «ұлттық музыка түрлі ұлт өкілдері өздерін негізгі және маңызды аспектілерде білетін ұлт бейнесін көрсетеді». Барлық халықтар сияқты Британия өзінің жеке бейнесі бойынша музыканы ұсынды, байырғы немесе шетелдік болсын, және британдық империя XVII ғасырдан бастап кеңейсе де, ол өзінің жеке және әлемдік ұлттық музыкасын сипаттады. Он тоғызыншы ғасырдың ортасына дейін бұл сипаттама даму деп аталатын ерте антропологиялық модельге негізделді, бірақ сол уақыттан бастап эволюциялық модельдер оның көшбасшылық позициясына жиі таласты.

«Әлемдік музыканың Кембридж тарихы» жинағының осы тарауында антропологиялық теория мен Британдық империяның гүлденуінен оның бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін құлдырауына дейінгі салт-дәстүрден тыс музыканы ұсыну арасындағы байланыс зерттеледі. Онда сонымен қатар дамудан эволюционизмге дейінгі антропологияның байланысы мен жолдары белгіленеді. Біз моногенизм, полигенизм, салыстырмалы әдіс, сондай-ақ Герберт Спенсер мен Чарльз Дарвин эволюциялық модельдерін көреміз. Содан кейін біз осы даму және эволюция үлгілерін әлем музыкасы туралы заманауи ұғымдармен салыстырамыз.

АНТРОПОЛОГИЯ ДАМУДАН ЭВОЛЮЦИОНИЗМГЕ ДЕЙІН

Философиядағы басым көзқарасқа сәйкес, жалпы алғанда алынған материя мен сананың дамуы өрлемелі спираль бойынша шексіз қозғалыс болып табылады. Бұл қозғалыс шегіністерді, артқа қайтуды қамтиды, бірақ, негізінен озық бағыттылығымен ерекшеленеді - қарапайым формалардан күрделі формаларға, төменнен жоғары қарай, жоғары ұйымдастырылған жүйелерге ұқсас жүйелерден жүреді. Бұл мәдени және адам дамуының өзгермейтін және әмбебап Заңы - Питер Боулер эволюционизмнің негізін қалаушы ретінде жіктейтін телеологиялық парадигма. Дамудың басты өкілдерінің бірі, ағартушылық ойшыл Адам Фергюсон үш кезеңді тәсілді пайдалана отырып, «тарихтың нақты оқиғаларының артында тұрған заңдылық, заң немесе бағыт іздеді».

Салыстырмалы әдіс ретінде белгілі теорияны пайдалана отырып, Фергюсон және оның көптеген замандастары дамудың тавтологиялық табиғатын қолданды. Осылайша, қазіргі заманғы «жабайылары» тірі өкініш ретінде өзгеріссіз қалды. Джордж Стокинг осындай көптеген авторларға сілтеме жасай отырып, салыстырмалы әдіс оның дамуы мен қолданылуы туралы жазады.

Ағартудың басқа ойшылы Уильям Годвин айтуынша, жабайы нәсілдер өркениетті бола алады, ал өркениетті нәсілдер дамудың қарапайым кезеңдерінің іздерін сақтай алады, бірақ кез келген жағдайда барлық адамдар «адамзаттың ұлы ұғымымен бірігуі және оның одан әрі дамуына қатысуға қабілетті болуы тиіс ... Оның барлық бөліктері бір - біріне жақсы таныс болуы тиіс және олардың барлығы бірдей мәдениетке ие», - деп жазады Годвин.

Ажырамас адами ұқсастықтың тұжырымдамасы XVIII және XIX ғасырлардың аяғындағы еуропалық және британдық антропологияның негізінде болғанымен, олар ежелгі және қазіргі заманғы халықтар арасындағы айқын айырмашылықтарды түсіндіре алмады. Осы мақсатта адамның шығу тегі теориялары әртүрлілікті түсіндіруге көмектесу үшін дамумен бірге зерттелді. Адам мен маймылдарды байланыстырған болмыстың Ұлы тізбегі, ал ақырында маймылдар мен Африкадан шыққан адамдарды және моногенездің (адамның Адам ата мен Хауа анадан шығуы) және полигенездің (адамның әртүрлі шығу тегін қарастыратын) негізгі теориялары пайда болды. Мәдени және физикалық теңсіздік айырмашылықтардың маңызды белгілеріне айналды, Ұлыбританияда да, Еуропаның басқа елдеріндегі сияқты, айырмашылықтар мен ұқсастықтар антропологиясы ғылыми нәсілшіліктің ерте түріне айналды.

Моногенез әсіресе нәсілшілдікке бейім болды, өйткені ол інжілдік шыққан, христиан емес, тіл білетіндер мен жабайылар сияқты адамдардың қатысуын түсіндіруге тырысты. «Пайда болу» ұғымы дәл осындай халықтардың болуын түсіндіреді. Джордж Стокинг былай деп жазады: «физикалық және мәдени» тұрғыда термин ретінде ойластырылған шығу антропологиямен таңылған адам сан алуандығының баламалы түсіндірмесін берді. Сонымен қатар агрессивті этноцентризм және христиандық гуманизм жалпы мәдени тұрғыдан салт-дәстүрсіз халықтарда қатар өмір сүрді. Дегенерация әртүрліліктің маңызды мәселелерін шешкен кезде, оның нәсілдік екпіні көп жағдайда ақылға қонымды болды.

Мысалы, XIX ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрген британдық антрополог Джеймс Коулз Причард «барлық адамзат бастапқыда қара болды және бөліну өркениеттің нәтижесі болды» деп ойлады. Бұл

тұрғыда полигенизм жақсы шешім ұсынбады және кейде құлдықты және табиғи адами айырмашылықтарға қорлайтын сенімді қорғау үшін пайдаланылды. Полигенизм жай ғана нәсілдік айырмашылықтардың кең таралған тұжырымдамасын күшейтіп, «басқа ата-бабадан тек дифференциалды шығу тегі нәсілдік айырмашылықтарды атай бастаған дене айырмашылықтарын түсіндіре алады», деп тұжырымдайды.

Грэм Ричардс мұны «сенімсіздік мәселесі» деп атайды. Осы даму модельдерін практикалық қолдану 1850-ші жылдарға дейін Британдық мәдениетте кеңінен таралған және Кристал Пэласқа арналған Ұлы көрмеге қарағанда көңіл көншітпейді. Доктор Сток мұны былайша сипаттайды:

«Кристал Пэлас экспонаттарының басым бөлігі Тасман жабайылары «варварлық» Шығыс Өркениеті арқылы, содан кейін Еуропалық континент арқылы, Ұлыбританиядағы шыңға ілгерілеудің бір желісін жүргізген жіктеудің жалпы жүйесі тақырыбына арнайы алыпсатарлықтарды марапаттады.

Бұл адам дамуының қатаң тұжырымдамасы расизммен бекітілгені күмән тудырмайды. Роберт Нокс, мысалы, «адамдардың нәсіліне» жазады: «Эволюция - бұл барлығы: әдебиет, ғылым, өнер - бір сөзбен айтқанда, өркениет осыған байланысты».

Сонымен қатар, тұқым қуалаушылық теориясындағы табыстар дамудың ерте үлгілерін қайта қарауға мәжбүр ете бастады. Чарльз Дарвиннің кіші немере ағасы, Фрэнсис Гальтон, ол бүгінде евгениктің әкесі ретінде танымал, 1840 - ші және 50-ші жылдары көп саяхаттады. Ол физикалық белгілерге, лингвистикаға, мінез-құлыққа және сенімге негізделген нәсілдік тұқым қуалаушылық теориясын әзірлеуге ұмтылды. Стокинг атап өткендей, ктұжырымдамалық тұтастықтың жоқтығына қарамастан, Гальтон саяхаты Кристал Пэластың жолсілтемеге анықтама ретінде қосылуы үшін айтарлықтай ықпалды болды және кейіннен 1859 жылы Латамның «Сипаттама этнологиясында» аталып өтті. Гальтон нәсілдік ғылымның евгеникке айналуымен шұғылданса, Альфред Уильям Уоллес, эволюциялық принципті алғашқы ашушылардың бірі, Амазонка бойымен саяхаттады. Ақыр соңында «Амазонка және Рио-Негро бойынша саяхат туралы баяндауда» (1853) кітабында жарияланатын материалды жинай отырып, Уоллес есебі (музыкаға байланысты сілтемелері бар) бейімделу және шығу мәселелері тұрғысынан нәсілдік мәнін азайта отырып, шамамен аз нәсілдік көзқарасты қамтамасыз етеді.

Антропология тарихындағы олардың барлық маңыздылығы кезінде Гальтон да, Уоллес те олардың замандасы Чарльз Дарвин ұсынған тұжырымдамадан алыс кеткен жоқ. Дарвин, ол түрлердің эволюциясының пайдасына дәлелдерді жинап, алдыңғы теориялық жүйелерді жоққа шығарды. Ол антропологияны кез келген телеологиялық мақсаттан айырды. Дарвиннің әсері антропологиялық ойлаудың алдыңғы шебіндегі эволюцияны алға қойып, оны ғылым, идеология және дүниетанымның қиылысына қойды – «дарвин парадигмасы» осылай туылды.

Дарвиннің библиографы Томас Хаксли Дарвиннің эволюциялық теориясын «моногоениялық және полигенистік мектептерде барлық жақсылықты біріктіруші және біріктіруші» деп қарастырды. Дарвиндік эволюция табиғи іріктеу және сексуалдық іріктеуге байланысты. Табиғи іріктеу-бұл қоршаған ортаның жағдайларына сәйкес келетін ағзалардың өмір сүруіне ықпал ететін үрдіс. Барлық ағзалар өмір сүруге қарағанда көп ұрпақ шығарады және барлық ағзалар түр шегінде өзгереді. Кейбір нұсқалар олардың ортасына жақсы бейімделіп, ұрпағы өз ата-аналарының қолайлы сапасын қамтамасыз ететіндіктен, келесі ұрпақ өз ортасына жақсы бейімделе бастайды. Тек өмір сүру үшін күрес, адам алға басушылығының алдын ала анықталған және әмбебап заңдары және жабайы мен варвардан өркениетке ешқандай өту жоқ.

Эволюционизмнің ерте өкілдерінің арасында-эволюционизм арқылы барлық білімді біріктіруге ұмтылған өте жемісті және өте даулы философ Герберт Спенсер. Дарвин емес, Спенсер «ең бейімделген өмір сүру» терминін ойлап тапты және Спенсер эволюционизмді элеуметтік, этикалық және мәдени принциптерге аударды. Спенсердің «синтетикалық философия жүйесі» - бұл «білімді біріктіруге ғана емес, сонымен қатар адам қоғамының бастан өткеретін дамудың эволюциялық ғылымы тұрғысынан түсіндірудің орасан зор әрекеті» болды.

ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ МОДЕЛЬДЕР: МОНОГЕНИЗМ, ПОЛИГЕНИЗМ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ӘДІС

Дегенмен тайлорлық антропология үшін негіз жасаған қазіргі заманғы британдық фольклористика, оның тарихы Британияда әлдеқайда бұрын басталатын XVIII ғасырмен тең. Оның көп бөлігі «Оңтүстікке саяхат», «Теңіз және Чили мен Перу жағалаулары бойымен», «Жаңа Батист дю Хальде», «Қытай империясының сипаттамасы және қытай-татар кезеңі» және «1785 жылы жарық айналасына саяхат» сияқты басқа тілдерден аударылған саяхат туралы әдебиетте қамтылған. Бұл кітаптар, басқа да

кітаптар жиырмасыншы ғасырдың басында да халық арасынан жиналған «жолсапарлық» музыкалық-антропологиялық материалды ұсынуды жалғастырды. Тағы бір мысал - Георг Форстердің 1772 жылдан 1775 жылға дейін капитан Джеймс Кукпен саяхаты. Форстердің әңгімесі, ағарту эволюционизмі негізінде жатқан қарама-қайшылықтарды білдіреді. Ол таитян музыкасының эмоциялық тереңдігіне танданады, бірақ оны «өте қарапайым» деп сипаттайды.

Форстер Руссо сияқты, бұл сипаттамалардың іздері өркениетті адамдарда қалады деп болжайды. Ол бір аборигеннің кінәсіздігі туралы былай деп жазады: «ол бізбен жүзге ниет білдірмеді; және біз оны ұсынғанда, ол өз отандастарының бақытсыз және сенімсіз өмірін біз иеленген артықшылықтарға алғыс білдіре отырып, бас тартты ... мұндай ойлау сипаты барлық жабайылар үшін ортақ болып табылады».

Бұл жабайы аңның ізі көбінесе зерттеушілерге аборигендердің шектеулі музыкалық шығармаларының шығу тегін түсіндіре отырып, музыкалық мақсатқа қызмет етеді. Зерттеуші фон Лангсдорф Вашингтон аралдарының каннибал музыкасын зерттеді. Ол құралдардың физикалық қасиеттерінің егжей-тегжейлі сипаттамасын, сондай-ақ кейбір аналитикалық бағалауды береді. Мысалы, бұл: «өте маңызды ... мәдени емес адамдардың барлық әндері, тіпті өркениетте өте ілгері емес еуропалық халықтардың музыкасы негізінен жартылай тондардан тұрады». Музыкалық тұрғыдан фон Лангсдорф - бір жарым аралдарды анықтауға үміткер еді. Басқа саяхатшылар бұл мәлімдемені қайталайды.

Лангсдорфтың кейбір замандастары музыкалық шығу тегтің жалғыз қайнары болғанын жоққа шығарады. Полигенист Джон Кроуфорд үшін үнді архипелагының музыкасы бір көзден шығу үшін өте алуан түрлі, деп тұжырымдайды: «әр тайпаның өзінің ұлттық ерекшеліктері бар, бірақ тек қана явандықтардың арасында музыка өнерге ұқсайды. Бұл адамдар шын мәнінде, оны өнердің басқа салаларындағы өз озық үдерісінен тыс жерде ғана емес, сондай-ақ осындай дамымаған қоғамдағы барлық басқа адамдардан әлдеқайда жоғары болатынын жеткізді».

Өзінің музыкалық аспаптарының сипаттамасында Кроуфорд әріптесі-Полигенистке және атақты композитор Уильям Кротчтен көмек сұрайды, ол оның атынан Сэр Стэмфорд Раффлз Хомерсетский герцогының үйінде сақталған Яван аспаптарының коллекциясын зерттеді. Кротчтың жауабы адамның жалпы шығу тегі, бірақ вариативті дамуы бар деп тұжырымдай отырып, полигенистика проблемасының мәнін көрсетеді.

Кротч аралдарды мұқият зерттеуден кейін, Ява аралының барлық музыкасы энгармониялық ладтарда естіледі деген қорытындыға келеді.

Явань музыкасының сипаттамасында Кротча дамудың тағы бір аспектісін, атап айтқанда, қазіргі заманғы қарабайыр халықтарды қарастыратын салыстырмалы әдісті бірінші кезекке қояды.

«Жаңа Зеландияда туған әндер туралы» деп аталатын Сэр Джордж Грейдің полинезиялық мифологиясына Джеймс Дэвистің егжей-тегжейлі музыкалық қосымшасы дегенерация аясында қарастырылған. Бұл әндерде әр түрлі аралықтарды энгармониялық лад, ежелгі гректермен орындалған аралықтармен салыстыруды қамтамасыз етті. Дэвис былай деп жазады: «Менің мақсатым - ежелгі модальды иемденіп, тәжірибе жүзінде қолдану, ол бізге қарағанда әлдеқайда аз интервалдан тұрады, және мұндай модуляцияға деген көзқарас әлі де кейбір халықтар арасында сақталады және гректер өздерінің энгармониялық ладын негіздеген қағидаттар әлі де примитивті әнде бар».

«Қазіргі мысырлықтардың әдет - ғұрыптары» деген Эдвард Лейннің (1836) - зерттеуінде Мысыр музыкасының құралдары би үшін емес, көпшілік үшін орындауға арналған. Кемеңгерге лайықты мақтаудан қарапайым рабабқа дейін, олар шын мәнінде аутентикалы. Үрмелі аспаптар мен кейбір барабандарды ерлер қолданды. Ұрмалы аспаптар әйелдерге санатында да пайдаланылды. Негізінен жария орындау үшін емес, жеке пайдалануға арналған. Әйелдердің құралдары тек «дыбыста қызықты» ғана емес, сондай-ақ құрылымы бойынша да ерлерге арналған құралдардан әлдеқайда оңай. Ал әйелдер құралдары ойын-сауық үшін алдын-ала белгіленген және әлеуметтік жеңілдетілген негізде пайдаланылғандықтан, әйелдер өмірі әдетте мерекелерге толы сәнділігімен ерекшеленді.

Лейн Фокс музыкалық аспаптарды «қазіргі заманғы жабайылардың әртүрлі өнері» санатына орналастырады.: «Қазіргі заманғы жабайылар өнері мен алғашқы қауымдық адамның өнері арасындағы ұқсастықты жануарлардың қазіргі заманғы және өлшенген түрлері арасында орын алатынымен салыстыруға болады... өркениеттің барлық кезеңдерінде бар адамдардың өнерлерінің арасында Біз идеялардың бірізділігін қарапайымнан күрделі, бірақ дамудың шынайы тәртібіне емес, осы неғұрлым күрделі құралдар жасалғаннан білеміз», дейді.

Британдық фольклористиканың эволюциясын біз келесі дәрістерде жалғастырамыз.

Өзіндік жұмыс тапсырмасы: желі ішінде дәрісімізде аты аталған ғалымдардың (Лейн, Джеймс Дэвис,

Питер Боулер, Джейс Причардтың және басқалардың) еңбектерін тауын оқу.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар:

1. Аугштайн HF (ред.) (1996) «Нәсіл: идея бастаулары, 1760-1850», Бристоль: Thoemmes Press
2. Биир Г. (2000) « Дарвин сюжеттері: Дарвин эволюциясы жайлы баяндау, Джордже Элиоте XIX ғасырдың көркем әдебиеті», 2-е басылым, Кембридж университетінің баспасы,
3. Болман, Ф. В. (2004) «Еуропалық ұлтшылдық музыкасы: мәдени бірегейлі пен заманауи тарих», Санта-Барбара, Калифорния
4. Volt С. (1971) «Викториалықтардың нәсілге қатысы»
5. Боудич ТЕ (1819) «Кейп-Косттан Ашантиге дейінгі бекініс борышы, Африканың ішкі аудандарынан патшалық жайлы статистикалық есеп пен географиялық ескерпелер», Лондон
6. Боулер ПиДжей (1988) «Дарвиндік емес төңкеріс: тарихи мифке басқа мағына берілуі», Балтимор
7. Каннадин Д. (2001) «Орнаментализм: британдықтар өз империясын Лондонда қайтіп көрді»
8. Крук Д. П. (1994) «Дарвинизм, соғыс пен тарих»
9. Дауни В. (1841) «Шығыс музыкасын зерттеу мақсатында қадағалау», азия қоғамының Корольдік журналы,
10. Джон Мюррей (1974) «Адам бейнесі: антропологиялық пікірлердің тарихы», Нью-Йорк
11. Энгель К. (1864) «Көне халықтар музыкасы, әсіресе ассириялықтар, мысырлықтар мен еврейлер; жақында Батыс Азия мен Мысырдағы ашылымдарға ерекше сілтемемен», Лондон